

kusijama raznih propretora i prokonsula, o podmitljivosti senatora, o sveobćoj pohlepi za novcem; tu se razbacuje riečima, bez svake mjere i reda, pa tri redka niže ponavlja iste prislove! To smeta, tim više, što se je taj liepi prostor mogao izpuniti političkim, ratnim i osobnim dogodjajima, koji čitatelja uvijek zanimaju.

Imade tu i tamo historičkih netočnosti, osobito u brojkama. Ja neznam, na primjer iz kojih je izvora crpio brojke o Lukulovoj i o Tigranesovoj vojsci prije bitke kod Tigrisa. To je jedna od najglasovitijih bitaka u cijeloj rimskoj povjesti, ali Ferrero je tako brojke smanjio, da joj odnosi važnost. On kaže, da je Tigranesova vojska brojila 80.000 ljudi, a Lukulova, pošto je ostavio pod Tigranocertom 6000, da je brojila 14.000. Naprotiv Plutark kaže, da je Tigranesova vojska brojila 20.000 strielaca i pračaša, 55.000 konjanika, 150.000 pješaka, i 35.000 vojske, što bi se danas reklo od traina, genia i pionira. Plutark kaže nadalje, da je u toj bitci na strani barbara palo preko sto tisuća pješaka i malne cijelo konjaničstvo, a Livij, da Rimljani nisu

nikada imali pred sobom veću vojsku, prem je poznato kolike je mase Teutona i Cimbra Marij potukao. Livij kaže, da je Tigranesova vojska bila 20 puta veća od Lukulove, a Lukulova brojila od 12 do 14 tisuća ljudi, onda je svakako brojka koja Ferrero navadja premalena. Moguće je da stari historičari pretjerivaju, ali ne vidim, po kojemu bi se kriteriju dalo izpraviti njihove brojke, te ih smanjiti na trećinu. Vojska Tigranesova morala je biti silna, kada su pod njegovom zapoviedi vojevali i kraljevi Gordineje, Medije, Adijabene, i razni kraljići Arapa, sa obala Kaspijskog mora, Albanije, Iberije, i čak sa obala Crasca! Osim toga, kada je Livij pisao povjest, još je živilo mnogo vojnika, centurijona i valjda vojničkih tribuna, koji su s Lukulom sharili Tigranesovu vojsku, pa teško da je rimski historičar iznosio bombastične brojke.

O drugim netočnostima ne ću govoriti, jer bi ocjena izpala preduga, Ferrerovo se djelo ipak rado čita, jer je pisano laganim stilom i liepim jezikom. Kada izidju ostali svezci izviestiti ću o njima, prama vriednosti.

Na razstanku.

Daj, reci mi, što imaš reć,
Dok stojim ovdje blizu,
Jer vrieme brzo odmiče
U neprekidnom nizu.
Daj, reci mi, što imaš reć,
Bar ti o nečem sbori,
Kad s ljubavi ja ne znam već,
Od koje grud mi gori!

Još koji tren, još koji ah,
I ja ću u dalj poći,
A Bog zna, moja jedina,
Kad opet ću ti doći.
Sad biser vriedi svaki hip,
Što dvije ga duše slave,
Ja gledam kô u sveti kip
U tvoje oči plave.

Što osjećam u isti mah,
Uzalud tražim reći —
Na ustnah mi se trese dah,
I biva sve to veći . . .
Na razstanku smo, sbori ti,
Dok stojim ovdje blizu,
Dok traju rajski časovi
U dragocjenom nizu!

Daj, smogni koju mednu rieč,
Još samo slovo koje,
Na utjehu, za sretan put
Od tebe, zlato moje!
Jer za malo i skrit će me
I noć i tmina gusta
Uz plamen zadnjeg cjelova
Sa tvojih divnih usta.

Ja poći ću, jer moram poć.
U dalj me sudba nosi.
Do vidova ću snivati
Kô cviet o svojoj rosi,
A sa mnom bit će uzdah tih,
U duši tisuć snova,
I svaka rieč, i svaki stih,
I sretna ura ova!

Miroslav Hirc.

Povjestni razvoj Sibirije.

Privedio Emilij Laszowski.

Sibirija, taj ogromni iztočni dio ruske carvine, bijaše od vajakada zanimljivom zemljom. Kao zatočište ruskih prognanika, poznata bijaše Evropi kao nešto strašna. O njoj kolahu najzanimljivije pak i strašne priče. Težak život i jadi prognanika, koje je imala primiti Sibirija, često opisan je u pripoviedkama i romanima punim najvratolomnijih pustolovina. Malo tko zalazio je od svoje volje u tu zemlju, koje se bojahu. Strah od nje i udaljenost od kulturnog evropskog zapada, činila ju gotovo nepristupačnom. Koje li opet poteškoće imali su putnici i transporti biednih prognanika nadvladati, dok su stigli na svoje odredište, često u najiztočnije strane sibirske. Danas je Sibirija poznata. Nju presjeca velika sibirska željeznica, koja će dići gospodarske i trgovačke prilike Sibirije, a ujedno biti važnom polugom u provadjanju polake

ali sigurne ruske politike na iztoku. Sibirija evo postaje sve više kulturnom zemljom. Ona će postati i sve poznatijom Evropi, a za cijelo uprieti će u nju oči svjetski političari, jer će možda sibirska i ruska politika igrati važnu ulogu u riešenju kitajskog pitanja, koje bi moglo pomutiti i mir Evrope, Azije, a možda i Amerike.

Povjest Sibirije slabo je bila poznata sve do najnovijega vremena. God. 1899, napisao je i izdao Albrecht Wirth povjest Sibirije: „Geschichte Sibiriens und der Mandschurei,“ Bonn, C. Georgi, 1899. 8° (VI) 220 str. U tom djelu sabrao je autor velikim marom sve što se odnosi na povjestni razvoj Sibirije od najdrevnijih vremena do danas. Autor proučio je sve što mu bijaše pristupačno. On sam veli, da bi pisac povjesti Sibirije i Mandžurije morao poznavati kineski, turski, japanski, perzijski, arapski, armenski, mongolski i mandžurski jezik. Takav pisac još se nije rodio, a lje ne će se nit skoro roditi.

Premda su vrela Wirtha bila vrlo oskudna i rietka, to mu je ipak uspelo zadaću najbolje riješiti, jer je prema mogućnosti podpunno prikazao povjestni razvoj Sibirije. O teku svog prikazivanja daje nam Wirth sliedeće razjašnjenje. Usled potpunog razumievanja razvoja sjeverne Azije, dobiva zajedno važnost cieli niz historičkih momenata, koji razjašnjaju političke odnošaje naprama susjednim državama u Kini, Indiji, prednoj Aziji i Evropi. U prvom dielu tog djela, prikazano je, kako su pokreti u Pekingu i Mongoliji te u južnoj Sibiriji pokrenuli seobu naroda, a tako Germane iz njihove odlučnosti turili na poprište svjetske historije. U odsjeku „Srednji vjek“ razspravlja se obsežno porietlo Magjara iz sjeverozapadne Sibirije, te se potvrđuje ponovno velika važnost Turaka, koji su nekoć posredovali izmedju kulture zapada i Kine. Novovjekli problemi: snošaj izmedju ruske carevine i Englezke te Japana, azijska pacifik-željeznica, koja po mnienju zasnovača ne će biti izgradjena prije g. 1907., gospodarska pitanja i kolonizacija ogromne zemlje, o svemu tomu će se oprezno razpravljati. I neka pitanja budućnosti, kao primjerice očekivani upliv etnografski Kineza na sjevernu Aziju, predmetom će biti prikazivanja. Kako se razabire, program autorov jest obsežan i zanimljiv, a kako autor izpunjuje obećanje, nalazi čitaoc uz povjestne dogodjaje takodjer i uputu na njihove povjestne i političke posljedice i učinke. To je upravo ono, što ovo djelo čini privlačivim. To bo djelo pokazuje, da proučavanje historije mora biti više sredstvo nego li svrha, — sredstvo naime, da se uzmogne prošlost pravo upoznati, sadašnjost pravo prosuditi, a po prošlosti i sadašnjosti pravo zaključivati glede budućeg razvoja.

Do danas poznavali smo povjest Sibirije od XVI vjeka dalje, naime od pripojenja Sibirije ruskom carstvu. Wirth segnuo je natrag u najdavnija vremena, iz kojih imademo viesti o Sibiriji. Razumije se, da je povjest sibirskih naroda tako dugo prekrita tamom, dok ovi nisu narodi došli u doticaj sa civiliziranim narodima ili sa svojim susjedima Kinezima i narodima prednje Azije. Stari Grci poznavahu sibirske nomade, a misli se, da su Homerovi „Abioi“ živjeli oko Balkaškog jezera. Ime „Hyperborejci“, kojim su Grci naprosto nazivali sjeverne narode, bijaše tako široko i neopredjeljeno, kao i ime „Skyti“, koje je stupilo na mjesto predjašnjega. Pače i o „Hiungnu“ (Huni?), koji su po kazivanju kinezkih kroničara oko g. 220. prije Isusa, po Kinezima potisnuti prieko pustare Gobbi, i protiv kojih je podignut kinezki zid, te o tom moćnom turskom plemenu i njegovoj povjesti ne zna se baš ništa sve do II. vjeka prije Isusa. Tekar početkom II. vjeka pomalja se taj narod, potjera tebetske nomade na gornjem Hoanghou, Jue-tschie prema zapadu, na sjeveru pokori Kirgize, te osvoji cielu Kinu. Da je u to vrijeme bilo u jugozapadnoj Sibiriji ljutih borba medju narodima potisnutim s iztoka, da su Huni napredovali do u zapadnu Sibiriju, to se tek nagadjati, a nipošto potvrditi ne može, jer tuj manjkaju historijska dokazala. Isto tako je nedokazano, jesu li Sabirci, moćno pleme Huna, koje se je u V. i VI. vijeku nakon raznih borba naselilo na Kavkazu, te odanle plienilo Malu Aziju, ma u u kakovom savezu sa imenom „Sibir“ (Sibirija).

Po Wirthu starija povjest Sibirije jest od prilike: Povjest Sibirije počinje provalom Skyta s Altaja u prednju Aziju. Drugu epoku zaprema držanje Hiungnua u Mongoliji i okolini Baikalskoj. Treći odsjek razvoja označuje seoba Hiungnua ili Huna kroz zapadnu Sibiriju u Evropu, put Jue-tčia s Kokonera kroz jugozapadni kut Sibirije do Fergana i doline Inda, i napokon prelaz Usuna s Kokonera u jugozapadnu Sibiriju. Četvrta je epoka razcepkana i nejasna. Tunguzi dižu se na razvalinama moćne države Huna te osvoje cielu istočnu Aziju od Hoanghoa do Lene te od sjevernog Japana do Balkaškog jezera. Tukahuni pleme Tungusa, koje krene prema zapadu, dopre do Kabulistana, drugo pako pleme tunguško Toba, zasnova slavnu dinastiju u sjevernoj Kini, ali se veoma pokineži. Ien-yeni i

njihovi srodnici Avari, putuju iz Gobia sve u Ugarsku Vidi se dakle, da svagdje i u svako doba stoji Sibirija u savezu sa susjednim južnim zemljama.

Kao najstarija, tako i sredovječna povjest Sibirije prikazuje nam česta zamršena gibanja naroda, nu s tom razlikom, što ova gibanja nisu bez cilja, i da doticaj sibirskih naroda sa istočnom i zapadnom civilizacijom imade po Sibiriji korisne posljedice na polju kulturnog napredka. Povjest Sibirije postaje nam jasnijom onim časom, kad sibirski narodi stupaju u doticaj s Rusima. Prvi su bogati novgorodski trgovci prešli Ural, te na donjem Obu došli u dodir sa jugričkim plemenima, kupujući od njih krzno i srebro. To se dogodi već u XI. vijeku, a u XII. vijeku razviše Novgorodjani toliku premoć nad svojim sibirskim trgovačkim drugovima, tako da im pokrajina Jugrija, izmedju Tobolska i Beresova morade plaćati danak. Izmedja ovih i Novgorodjana došlo je do krvavih borba, u kojima Novgorodjani pobediše, makar da su sami Mongolima, najme zlatnoj hordi (Kipčak) plaćali danak.

Zlatna horda dala je povod gibanju, koje bijaše po skoru budućnost Jugrije od zamašne važnosti. God. 1300. proglasi se Nogaj, vojskovođa Kipčaka neovisnim, a Nogajci raširiše se od Volge do Irliša. Kan Nogajaca, po imenu On, koji je navodno potjecao od Šejbania unuka velikog Džingiskana, nazivan „Šejbanski car“, utemelji oko god. 1380. vlast na Išimu i osvoji polako cijelu današnju guberniju tobolsku, koja se tada nazivaše zemljom Sibira. Nu knezovi Šejbanovići nisu mirno držali tu zemlju. Sad se pokoriše kasanskim Tatarima, sad opet kozačkim ili kirgiškim vladarima, God. 1465. pritisnu ih veliki knez Ivan Vasiljevič I. (1462.—1505.) i prisili zemlju Jugriju na plaćanje danka. Kad je taj veliki knez slomio snagu Novgorodjana, postadoše prijedjeli na donjem Obu prilično neovisni, dočim je Sibir, priedjel medju Tobolom i Irlišem, pao pod vlast šibanskoga ili sibirskoga kana Mameta. Iza njegove smrti god. 1496. pokori Ivan Vasiljevič gotovo cielu današnju guberniju tobolsku. Osvojenu zemlju razdieli u svrhu uprave, na dva diela, Obdoriju na donjem Obu i Kondiju na Kondi, koja se kasnije sibirskom ili tjunamskom pokrajinom nazivlje. Usled ove ruske okupacije preneseoše Šejbanovići svoju stolicu iz Ture u neku visoku utvrdu na Irlišu, nedaleko ušću Tobola te je prozvaše Iskär ili Sibir. Ondje vladahu, kao sibirski carevi, a kasnije pokoreni velikim knezom Ivanom Vasiljevičem II. priznaše rusko gospodstvo. Isto tako se dogodi s jugriskim knezovima pustoga Urala. Od god. 1557. plaćahu Šejbanovići Rusima danak. Ivan Vasiljevič II. Grozni, koji se prvi prozva carem i „samodršcem svih Rusa“ (1533.—1584). uze takodjer i naslov „vladara ciele sibirske zemlje“. Makar da je taj naslov bio prerano uzet, ako se uzme u obzir neznatni dio ogromne Sibirije, kojim je tek Ivan Vasiljevič Grozni obvladao, to se ipak već u njem nazrijeva velika zamisao Ivanova, te neko proročanstvo onoga, što bijaše Rusiji sudjeno postići.

Kod tečenja Sibirije malo se je izmucila Ruslja, koja je nastojala svoje zemlje proširiti. Nije bo tada još slaboj Rusiji preostalo ino, nego da se širi na istoku t. j. u Sibiriji, pošto se nije usudila oborit na jače svoje susjede na zapadu, sjeverozapadu i jugozapadu. U Sibiriji nijesu našli otpora, pače nadjoše susretanje. Dok su pobiedili Baškire, koji izvodiše svoju lozu od Nogajaca i Bugara, te pokorili Tobolske Tatare, predadoše im se jugrijski knezovi dobrovoljno. Jediger drugi ili treći nasljednik spomenutog šejbanskoga ili sibirskog cara Mameta i još neki drugi knezovi poslaše god. 1555. poslanike k Ivanu Vasiljeviču Groznomu, te ga zamoliše, da ih prime kao svoje podanike. Za to ih će car štiti od nekih južnih plemena, koja su ih uznemirivala. Car pristane na to, a Sibirci plaćahu danak. Kad je skoro na to car uskratilo obećanu im pomoć protiv neprijatelja, poubijaše ovi Ruse, koji su došli ubirati danak. Sibir, država kneza Jedigera, brojila je tada više od 30.000 stanovnika. Skoro na to navali na Jedigera

Nogajac ili Usbek Kōzūm (Kučum), koji je zacielo došao od Aralskog jezera, pobiedi ga, zauzme grad Sibir i proglašuje se carem Sibirije. Kad je Kōzūm tu državu osvojio ne da se ustanoviti. Izvjesno jest, da je g. 1570. Kōzūm vladao u Iskeru. Pravo ime gradu i tvrdjavi Iskeru jest Iski-jar, t. j. „stara obala“, a Tatari ga zвахu takodjer i Sibirom. Nu obično se Sibirom označuje oblast Kōzūmova, a ne sam grad. Riječ Sibir nije tatarska, a neda se niti naći porietlo njezino. Ovim imenom nazivlju Rusi cielo sjeverno azijsko nizozemlje. Država Tatara kojoj bijaše tvrdjava Isker glavnim gradom, steraše se oko srednjeg toka Irliša, te se zaše na zapad do srednjeg toka Ture, na sjever do ušća Irliša u Ob, na jug do rieke Ome a na iztok preko t. z. barabinske stepe do lieve obale Oba, Granice kao i sastojina ove države bile su vrlo nesigurane.

Pojavom Kōzūm-kana počinje novi odsjek sibirske povjesti. Odsjek je taj najvažniji, jer je neke ruke uvod razvoja moći ruske u Sibiriji, temelj svemu onomu, što se je od tada dogodilo i što će se događati u Sibiriji. Nije bo Kōzūm-kan povodom dogodjaja, koji su od važnosti za napredovanje Rusije u Sibiriji, već porodica Stroganov, koja je polovinom XVI. vieka živjela u Permu. Kōzūm car sibirski pokrenuo je dogodjaje, kojima su Stroganovi podali smjer. Stroganovi bili su vrlo bogata trgovačka porodica. Oni su sve dublje prodirali u priedjel oko rieke Kame, te su si za napučivanje i podignuće gospodarskih prilika onih pustih krajeva stekli velike zasluge. God. 1558. zamoliše Ivana Groznoga, da im dade zemlju onkraj Kame pod uvjetom, da tamo sagrađe grad, da nastoje dići industriju i da sakupljaju čete, koje će zemlju braniti od puštošenja i navale divljih neprijatelja. Car usliša molbu Stroganovih tim radje, jer je vladi bilo gotovo nemoguće braniti vlastitim silama udaljene zemlje oko Kame, koje bijahu neprestance izvrgnute napadajima plemena živućih okraj i onkraj Urala. Car im poveljama preda zemlju, te im podieli sve moguće povlastice na 20 godina. Stroganovi bili su opet dužni podržavati čete i brinuti se za obranu zemlje. Tako nastadoše mali gradovi, industrija procvate, a ruski živalj rastijaše naseljen na nepoznatim do tada zemljama. Nastojanjem Stroganovih učvrsti se vlast Rusa na Uralu, a naseljenicima ruskim pružena je prilika polaziti prema iztoku, što dade povoda trvenju s urodjenicima. To pako i nastojanje oko boljeg razvoja industrije prisili ih, da su opet zamolili cara da im dozvoli naseljavati se i onkraj Urala. Ne samo, da je to car dozvolio, pače ih je ovlastio, da vode navale na susjedna iztočna plemena.

Politika Stroganovih bijaše vrlo oštromna. Niesu se bo ovi upuštali u bojeve s jačim neprijateljima, već su ove međusobno znali posvadići, čime su koristili sebi samima, a Rusiji pribavili trajni dobitak. Veliki neprijatelj Stroganovih bijaše poznati Kōzūm-kan, koji je god. 1573. svog brata (?) Mohmet-Kula poslao, da harači u priedjelu Perma. Pojavio se je i drugi jaki neprijatelj, naime donski Kozaci, koji su plieneći i robeći došli s jugozapada i zemlji zadali mnogo jada. Protiv Jarmaka, atamana donskih Kozaka diže car Ivan Grozni g. 1598. jaku vojsku. Jarmak se poplaši i krene sa 5—6000 ljudi prema sjeveru te prodre u Perm. Mudri Maksim Stroganov upozori tada Jarmaka na državu Kōzūmovu, koju mu opisa kao bogatu zemlju. Zamamljen ovim opisom i želeći svojim Kozacima ugoditi, odluči provaliti preko Urala. God. 1578. krene on sa 5000 kozaka na vojnu. Makar da mu se je vojska poradi nestašice hrane smanjila na malu čet, napredovaše ipak neprestance, te dopre g. 1581. do Tobola. Tuj natjera u bieg u ljutoj bitci vojsku sibirskog kneza Kōzūm-kana, te osvoji s 500 Kozaka tvrdjavu Isker. Tatari ostaviše grad, koji zaposjednu Kozaci, dočim su se pomoćne čete Kōzūmova predale i prisegle vjernost Rusima. Jarmak uvidi, da mu je nemoguće održati se kao vladar Sibira protiv Tatara, odašalje poslanstvo u Moskvu, da pozdravi cara Ivana Groznoga i

da mu se po ovom pokloni sa osvojenom kraljevinom sibirskom. Nu već prije toga stigla je viest moskovskom dvoru o činu Stroganovih i napredku Kozaka. Radi toga ukori car Stroganove, što su Kozake primili bili bez znanja dvora, a još više radi toga, što su Kozake opremili za boj protiv Vogula, koji su caru plaćali danak. Viest o osvojenju sibirske kraljevine, i podloženju ove caru, prouzročila je veliko veselje u Moskvi, koje se proslavi svečanom zahvalnicom službom božjom u glavnoj moskovskoj crkvi. S malom svojom četom Kozaka često je Jarmak razbio navaljujuće Tatare, dok nije napokon g. 1584. u nekom okršaju s Kōzūmom na Irlišu poginuo, utopivši se, kad mu je utonula njegova ladja. Po Jarmaku osvojeni priedjel činio je od tada jezgru ruske vlasti u Sibiriji, a bijaše osiguran drvenim utvrdama (ostrogъ), oko kojih se doskora pribraše i gradovi. Takove utvrde podizane su i kasnije u svim stečenim krajevima. God. 1585. poslano je iz Rusije u Sibiriju 100 Kozaka, te su pokoreni iztočni Jaki. Sljedeće godine došlo je onamo 200 Kozaka i strielaca, koji se utvrdiše na Turi i sagrađiše grad Tjumen, a kad je prispjelo 500 momaka pomoćne čete, sagrađen je god. 1587. grad Tobolsk. God. 1591. poražen bude Kōzūm-kan, koji je g. 1590. plieneći provalio do Tobolska. God. 1593. sagrađeni su gradovi Pelma, Beresov i Surgut, kojima su utvrđeni sjeverni posjedi ruski u Sibiriji. God. 1594. sagrađen je grad Tara. Tada je car izdao ukaz, kojim su uredjeni trgovački odnošaji, i kojim je dozvoljeno buharskim i nogajskim trgovcima, da mogu trgujući doći u Sibiriju i dolaziti u Tjumen i Tobolsk. God. 1596. pokorena je steпа barabska sa svim svojim žiteljima, a god. 1598. poražen je Kōzūm-kan do nogu. Vojska mu je razbijena i poubijana, a on pobježe na jug, najprije k Kalmucima; kad su ga ovi napali i progonili, pobježe k stepskim Kirgizima. Dalje se o njem ništa ne zna. Ovim dogodjajima učvršćena je konačno vlast Rusa na Irlišu. Napadaji Kirgiza, koji su bili vrlo česti sve do polovine XVII. vieka niesu niti najmanje uzdrмали vlast Rusa u Sibiriji.

Tečajem XVII. vieka dižu se u Sibiriji mnoga mjesta, kojima bijaše svrha obranbena. Kozaci opet kreću polako prama iztoku, a s njima i vlast Rusije. Do god. 1600. nije samo država Kōzūmova osvojena bila, već je i ona čest Sibirije na sjever riekama Tari i Ketu došla pod rusko gospodstvo. Borbe s Tatarima trajahu i nadalje, ali ne dulje od pol vieka, računa li se od pobjedonosnog napredovanja atamana Jarmaka, tako da su već u prvoj polovini XVII. vieka došli Rusi na obale tihoga oceana. God. 1604. prizna u Tomsku kan Jeuč-tatara rusko gospodstvo. Kasnije učiniše to koje silom koje milom, ugovorima, i druga plemena, takø iztočni Jaki, Kalmuci, Aminci, Kačinzi i Kirgizi od Naryma do Jeniseja.

Već tada mislili su Englezi kroz Sibiriju otvoriti put trgovini u Kinu. God. 1614. predložio je englezki poslanik u Moskvi, da se dolinom Oba udesi trgovačka sveza i promet s Kinom. Ali taj njegov predlog ne bude primljen. U iztočnom dielu Sibirije zasnovane su tvrdjave Turhansk, Kurnez, Jenisejk, Kainsk i Krasnojarsk, a s mongolskim Altin-kanom stupi Rusija u svezu. On je vladao na izvornim riekama Jeniseja. Altin-kan se obveza Rusima, da će se u zajedničkom interesu udesiti prohodni promet s Džungarijom i Kinom. U to doba naime god. 1619. stigne Rusima prvo poslanstvo iz Kine. Rusi prodrieše skoro do Baikala, te uzeše kod Burjeta uvadajati zakone. Samo vladari na srednjem Obu ostadoše tvrdokorni, dok su Kozaci na iztoku napredovali, a Alej, sin Kōzūm-kana uze si naslov sibirskog cara. Zapadna Sibirija procvate. Uredjena bude tamo ljevaonica željeza, zavedene su ruske škole, podignute su svakuda ruske crkve i manastiri, a posebnim ukazom bude određeno, da se u naseobine, gdje je manjkalo ženā, dovedu djevojke.

Osobito brzo naseljene su zemlje sjeverne Azije. God. 1632. utemelji kozak Petar Beketov tvrdjavu Jakutsk, a

do god. 1638. ploviše već Kozaci Lenom, Vitimom i Janom i Indigirkom. Dopriše i do sjevernog ledenog mora, otkriše rijeku Kolimu, nadjoše Čukče i utemeljiše na ušću Kolime Nižnji Kolymusk. K tihom oceanu prodirahu kozaci preko gorja Stanovoja, te stigoše do jugozapadnog kraja

vanju krzna, podizahu tvrđave i unapredjivahu trgovinu. Preko Jakutska razvio se živahan promet, a uslied toga bude izgradjena dobra trgovačka cesta. Iz Jeniseja u Jakutsk i Kolymusk. Ova cesta bila je puna dva vieka jedinom svëzom izmedju Evrope, sibirskih gradova i sjevernoga

Dobrotvorno društvo „Stolček“.

Ohotskoga zaliva i sagradiše tamo grad Udk. God 1643. dosegoše Kozaci Amur, te tokom njegovim dodjoše u zaliv tatarski i k Ohotskom moru. Druga opet kozačka ekspedicija dodje od ušća Kolime kroz Behringovo more u Kamčatku, a g. 1648. otkriše ušće Anadira. Kamo god dodjoše Rusi ubirahu „jasak“ tj. danak sastojeći u poda-

mora. Za promet bijahu takodjer od važnosti voden putovi, i to naročito riek a Amur, Šilka i Baikalsko jezero. Nu ovi bijahu vrlo pogibeljni poradi Turkotatara, koji ugrožavahu s Altaja priedjele oko Baikala i Amura. S toga bijaše Rusima prva briga da si osiguraju Baikala i Amur, što je lako i povoljno uspjielo. Kozački ataman Ča-

barov opremi i diže o svom trošku ekspediciju, koja je kroz pokrajinu Olekmu doprla do gornjeg toka Šilke. Od tuda zaplovi tokom Amura, te razori neke gradove Daurija. Vriedni ataman upozna brzo bogatstvo zemlje na Amuru, vrati se u Jakutsk, da opremi veću ekspediciju. God. 1651. krene ponovno jakom vojskom u dolinu Amura. U Albasinu, koji grad sam zasnova, prezimi, te u dvie godine zauzme cijeli tok Amura, ma da su se Mandžurci žestoko opirali. Medjutim je otvoren k Amuru još drugi put kroz prekobaikalske priedjele, gdje je utemeljen grad Nerčinsk.

Pobjedonosni ulaz Mandžuraca u Peking imao je takodjer neugodnih posljedica po Ruse, koji su god. 1653. zavladao pokrajinama na Amuru. Mandžurci, koji vidiše, da su im od Rusa ugrožene granice, digoše jaku vojsku i protjeruše Ruse s Amura. Rusi kušahu opet zaposjesti plodonošnu Poamurje, a god. 1665. osvane na Amuru Nikefor Černigovski s četom uskočivših zločinaca, koji si htjedoše zaslužiti milost. S ovima dodje na razvaline Albasina, koji grad ponovno utvrdi, te poče od Tungusa ubirati „jasak“. Mandžurci, zaokupljeni ustancima u južnoj Kini, nijesu mogli odmah na put stati Černigovskom, koji je medjutim posagradio drvene utvrde Verhoseisk, Selimbajevsk i Dodonsk. Kad su se umirile prilike u Kini, eto Mandžuraca opetovano pod Albasinom. God. 1685. i 1686. opsiedaše bezuspješno 15.000 Mandžuraca Albasin, koji je branilo 500 Rusa. Videći da im je sav trud uzaludan, digoše god. 1687. obzadu. Skoro na to osvane na Amuru jako kinezko brodovlje. Kad razabraše Rusi, da se protiv ovoga ne će moći održati, predadoše godine 1689. ugovorom u Nerčinsku Kinezima cijelo Poamurje.

Tek pod konac XVII. vieka moglo se je misliti na trajno kolonizovanje Sibirije, i to onda, kad je ova imala stalne neke granice utvrđene mnogim tvrdjavama. Od tada pobrine se vlada da napuči zemlju poljodjelicima i da se brine za ratarstvo. Do tog vremena brinula se je samo oko zasnovanja gradova, „jama“ (to su neke ruke podzemni stanovi „zemunice“) i poštanskih postaja. Po zapoviedi cara Feodora Aleksijevića, poslani su u Sibiriju iz Solvičegodska i drugih gradova u Permiji seljaci, koji se dobrovoljno javiše, a ovima su dane povlastice i svemoguće potpore tako u ratarskom orudju, kako i u novcu. Prva naseobena cesta pruža se uz rijeke Turu, Tavdu, Tobol, Irliš, Ob i njihove pritoke. Iseljenici naseliše se medju urodjenike. Vlada opskrblila je naseljenike živežom, a iz Perma, Viatka i Solvičegodska dovažano im je žito. Trgovina imala je svladati mnoge poteškoće, jer su putovi bili loši, a samo jednom u godini trgovalo se je s Moskvom.

Kolonizacija uredjena je formalno tek u XVIII. vieku. U okružju tjemenskom i turinskom obskrbljivaše vlada sjemenom ne samo Ruse, već i Tatare i Vagule, koje je tako poticala na ratarstvo. Razvoj ovih poljodjelskih naseobina mnogo uznemirivahu nomadi, živeći po sredno-azijskim stepama, koji su ih često razbojnički napadali, da se predušetne ovim napadajima, sagradjena su utvrđena mjesta: Omsk, Jamševsk i Petropavlovsk, te gradovi Bisk, Semipalatinsk i Ust-Kamenogorsk. Na početku XVIII. vieka učini bogati trgovac Akinfi Demidor neprocjenive usluge ruskoj vladi, koje su u velike unapredjivale interese trgovačke i političke. Njegovi ljudi doprieše god. 1723. s trgovinom i industrijalnom robom u Altajsko gorje sve do brda Sinuča na kolivanskom jezeru, gdje otvoriše rudnike. Ovima

se opet pridruže nova rudarska poduzeća. God. 1747. preuzme kruna rude u Kolivansku i Voskresensku. Pošto su otkrivene rude u Uralu, Altaju i Nerčinsku trebalo je mnogo radnika. U rudarski posao polazilo je u Sibiriju množina obitelji iz unutarnje Rusije, a ovima umnožase se godimice znatno rusko pučanstvo u Sibiriji. U čas izgrađene su ceste, koje su spajale tvrdjave. Za sigurnost rudnika podignute su kozačke stražarnice i naseobine, a uz ceste zasnovane su nove naseobine. U naseobine, koje je zaštićivala vlada, bilo je i takovih, što ih zasnovaše ruski bjegunci. Ovi se potajice naseljivahu u guberniji tobolskoj po zabitnim priedjelima, po šumama i močvarama. Od ovih tajnih naseobina nastale su i nove. Vojvode niesu takove naseobine uništavali, već su od njih ubirali razne pristojbe. Kad je pako vlada doznala za njih, budu glede ovakovih bjegunačkih naseobina izdane vrlo stroge odredbe.

Kad je ovako naseljivana Sibirija, trebalo je takodjer i upoznati ovu ogromnu stečevinu ruskoga carstva. Tomu posveti veliku brigu car Petar Veliki, koji odredi, da se točno izpita zemlja i njezine granice. Po švedskim zarobljenicima dade sagraditi brodove, s kojima je proučavano more izmedju Azije i Amerike. Potaknuti nastojanjem cara Petra Velikoga, mnogo su učinili Rusi na polju izpitivanja obala arktičnog mora, a naročito od onda, odkad je Behring preplovio po njem prozvani Behringov put. I u jugozapadnom uglu Sibirije napredovaše Rusi velikom srećom. Već god. 1731. utjelovljena je Rusiji zemlja male kirgizke horde na sjeveru Aralskom jezeru. Mnogo napornije napredovahu Rusi na granici medju zapadnom i istočnom Sibirijom, jer se je tamo održalo carstvo džungarsko. Tuj pomogoše Kinezi Rusima baš nehovice. G. 1769. oboriše Kinezi džungarsku državu, a velika kirgižka horda (Kasaki) izgubivši tako svog saveznika, prione uz Ruse. Jedini Ablaj kan srednje kirgižke horde, kušao je sačuvati neodvisnost svog naroda barem po imenu. To mu nekako uspije, pošto je umio diplomatski ševrdati izmedju Rusije i Kine. Poslije njegove smrti (umro g, 1781.), dade se njegov nasljednik pod okrilje Rusa. Dok se je to sbivalo, digoše se s Volge dvije kirgižke muhamedanske horde, koje su se onamo doselile pod Kanghaiem, te prošavši s ženama i djecom sibirske stepe, stigoše nakon 8 mjeseci u Kinu, gdje ih kinezki car radostno prime i naseli u Džungariji. Razlogom, da su ovi ostavili Rusiju, bio je taj, što su ih ruski činovnici mučili i ugnjetavali. Bilo ih je oko 60.000 obitelji. Vlast Rusa opet se znatno proširi, kad se je jedan dio Kalmuka dobrovoljno pokorio ruskom žezlu. God. 1758. dade se množina Džungara pod gospodstvo rusko, ali se god. 1770. opet povrati pod gospodstvo Kineza. Isto učini i kalmučko pleme Torgotta, kojim je dodijao ruski jaram u nizinama Volge, gdje su od god. 1616. oboitali. Pošto su Rusi pomalo zavladao kirgižkom stepom, bili su prinukani, pomaknuti svoje predstraže od Irliša, do u nizinu Kirgižke stepe. God. 1824. i 1834. zasnovane su tuj ruske naseobine, koje su se doskora do velikog broja umnožile.

Obćenito se drži, da su evropski doseljenici u Sibiriji bili pretežno prognanici. Nu to je skroz neosnovano. Istina je doista, da je u Sibiriju došlo mnogo prognanika, koji se naseliše i tamo ostadoše, nu poglaviti dio evropskih doseljenika u Sibiriju bili su baš seljaci iz Rusije, koji su se onamo počeli seliti već god. 1600. Ta seoba seljaka bila je sad brojnija, sad neznatnija.

